

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

16

Darius Staliūnas
Visuomenė be universiteto?
(Aukštosios mokyklos
atkūrimo problema Lietuvoje:
XIXa. vidurys - XXa. pradžia)

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

Lietuvos istorijos institutas

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

16

Darius Staliūnas
Visuomenė be universiteto?
*(Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje:
XIXa. vidurys - XXa. pradžia)*

VILNIUS

LII
LEIDYKLA

2000

UDK 947.45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas
Giedrius Subačius

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-780-30-6

© Darius Staliūnas, 2000
© Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, 2000
© Lietuvos istorijos institutas, 2000

TURINYS

PRATARMĖ.....	7
ĮVADAS.....	8
1832–1855 M.: VILNIAUS UNIVERSITETO UŽDARYMAS IR RUSIJOS ŠVIETIMO SISTEMOS LUOMIŠKUMAS.....	18
XIX A. 6-OJO DEŠIMTMEČIO ANTROJI PUSĖ: RUSIŠKOS AUKŠTOSIOS MOKYKLOS SUMANYMAI.....	25
Lietuvos bajorija socialinių-ekonominių ir politinių pertvarkymų akivaizdoje.....	25
Lietuvos bajorijos peticijos dėl aukštosios mokyklos įkūrimo 1855–1856 m.....	29
Aukštosios realinės mokyklos Vilniuje projektas 1857–1859 m.....	32
Vilniaus archeologijos komisija – pakopa į universitetą.....	36
1860–1861 M.: KOVOS DĖL VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO PRADŽIA.....	38
Tarptautinės konsteliacijos kaita ir „lenkų klausimas“.....	38
Kur turi mokytis Šiaurės Vakarų krašto jaunimas?.....	42
Politinės Lietuvos „baltųjų“ orientacijos ir „derybos“ su valdžia.....	45
Vilniau švietimo apygardos vadovybės nuostatos.....	53
1862–1863 M. SAUSIO MĖNUO: KOVOS DĖL VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO APOGĖJUS.....	55
Tarptautinė situacija 1861 m. pabaigoje – 1862 m. pradžioje ir „lenkų klausimas“.....	55
Viktoras Starzeński ir Vladimiras Nazimovas.....	56
Lietuvos „baltųjų“ švietimo sistemos reformavimo programa.....	59
Vilniaus generalgubernatoriaus „tautinės politikos“ receptai 1862 m. vasarą.....	64
Viktoro Starzeński veikla 1862 m. antroje pusėje.....	66
Nauja „tautinė politika“ Šiaurės Vakarų krašte 1862 m. pabaigoje – 1863 m. pradžioje?.....	70
1863–1873 M.: RUSIFIKACINIAI AUKŠTOSIOS MOKYKLOS ĮKŪRIMO PROJEKTAI.....	76
Michailo Muravjovo sumanymas steigti universitetą Vilniuje.....	76
Aukštosios stačiatikių dvasinės akademijos projektas 1863–1864 m.....	88

Rusifikaciniai aukštosios mokyklos projektai 7-ojo dešimtmečio pabaigoje – 8-ojo dešimtmečio pradžioje.....	93
„LIETUVIŠKŲ STIPENDIJŲ“ GENEZĖ.....	100
Stipendijų steigimo aplinkybės.....	100
Aleksandro Hilferdingo etnopolitinės projekcijos.....	105
Stipendijų skyrimo tvarka.....	108
XIX A. PABAIGA – XX A. PRADŽIA: VILNIAUS ŽEMĖS ŪKIO DRAUGIJOS INICIATYVA RUSIJOS „TAUTINĖS POLITIKOS“ KONTEKSTE.....	110
Rusijos „tautinė politika“ ir aukštasis mokslas XIX a. pabaigoje.....	110
Vilniaus žemės ūkio draugijos sumanymas.....	113
Valdžia ir aukštosios mokyklos steigimo Šiaurės Vakarų krašte problema.....	117
POLITINĖS TENDENCIJOS LIETUVOJE 1905–1907 M. IR VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO KONCEPCIJOS.....	124
Politinės tendencijos Lietuvoje.....	124
Lietuviškasis universitetas.....	129
Lenkiškasis universitetas.....	132
Lietuvos universitetas.....	132
Rusiškasis universitetas.....	138
1908–1914 M.: VALDŽIOS POLITIKA IR VISUOMENĖS INTERESŲ POLIARIZACIJA.....	142
Vilniaus m. dūmos iniciatyva 1907 m. pabaigoje.....	142
Visuomenės interesų poliarizacija aukštojo mokslo srityje.....	147
Rusijos „tautinė politika“ ir galimybė įkurti aukštąją mokyklą Šiaurės Vakarų krašte.....	150
VILNIUS AR KAUNAS? SOCIOKULTŪRINĖS IR IDĖJINĖS UNIVERSITETO SUKŪRIMO KAUNE PRIELAIDOS XX A. PRADŽIOJE.....	156
Lietuvių klerikalų etnokultūrinė orientacija XX a. pradžioje.....	156
Kaunas kaip etnografinės ir klerikalinės Lietuvos centras.....	160
XX a. pradžios alternatyva: Vilnius ar Kaunas	162
IŠVADOS.....	166
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	171
TRUMPINIAI.....	187
SUMMARY.....	188
STRESZCZENIE.....	199
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ.....	210

Sumanymas steigti aukštąją mokyklą Šiaurės Vakarų krašte svarstytas ir 1903 m. Daugpilyje įvykusiame dvarininkų suvažiavime, kuris buvo už universiteto su žemės ūkio skyriumi pagal Vokietijos universitetų pavyzdį steigimą Šiaurės Vakarų krašte³¹. Čia buvo susirinkę kone visi pagrindiniai konservatyviojo Lietuvos bajorijos sparno vadovai: Edwardas Woyniłowiczius, Korwin-Milewskis, Aleksandras Meysztowiczius, Edmundas Bortkiewiczius ir kiti³².

1903 m. beveik tuo pačiu metu aukštosios mokyklos steigimo iniciatyvą parodė dar kelių Šiaurės Vakarų krašto miestų dūmos: Vitebsko 1903 m. rugpjūčio 27 d., Minsko ir Mogiliovo – tu pačių metų rugsėjo 4 d.³³ Tai, kad šie sumanymai dienos šviesą išvydo kartu, leidžia spėti, kad čia būta dirigento. Nors ir nežinome, kokiai rangų lentelei priskirtinas iniciatorius, tačiau šių iniciatyvų tikslas ganėtinai aiškus. Valdžios akimis žiūrint, universitetas turėjo atitikti tam tikro regiono poreikius. Esant tiek materialinių lėšų, tiek profesūros stygiui, nekalbant jau apie nepalankų valdžiai politinį klimatą krašte, tuo metu galėjo būti diskutuojama tik dėl vienos aukštosios mokslo įstaigos steigimo buvusiose LDK žemėse. Iš miestų dūmų faktiškai eliminavus žydus, minėtų miestų savivaldos organuose absoliučią daugumą turėjo įgyti rusai. Todėl tikėtina, kad idėja steigti rusišką universitetą viename iš šių miestų ir buvo nukreipta prieš „lenkišką intrigą“, kurios iniciatore šį kartą buvo VŽŪD.

Valdžia ir aukštosios mokyklos steigimo Šiaurės Vakarų krašte problema

VŽŪD organizuotas aukštosios mokyklos įkūrimo Vilniuje projekto aptarimas vyko su vietinės valdžios žinia³⁴. Kai kurios kitos aplinkybės tokią

³¹ 1903 m. Daugpilyje vykusio pirmojo gubernijos žemvaldžių suvažiavimo laukininystės sekcijos rugsėjo 5 d. posėdžio protokolo kopija, *RVIA*, f. 733, ap. 151, b. 610, l. 40.

³² M. Jałoweckis, *Atsiminimai, VTB RS*, signatūros Nr. III, 10592, l. 249.

³³ Plačiau apie tai: D. Staliūnas, Aukštosios mokyklos įsteigimo Vilniuje projektas ir jo likimas 1900–1904 m., op. cit., p. 28–29.

³⁴ *Краткая выпись и обзор действий Виленского общества сельского хозяйства за 1900 годъ*, составил член общества А. С. Богданович, Вильна, 1901, с. 33; В. Б. [?], Общее собрание членов Виленского общества сельского хозяйства, *Северо-западное слово*, 1900, № 643; VŽŪD pirmininko 1900 m. gruodžio 1 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui; Vilniaus generalgubernatoriaus 1900 m. gruodžio 9 d. raštas VŽŪD pirmininkui, *LVIA*, f. 378, BS, 1898 m., b. 201, l. 82, 83. Dėkojame Vytautui Merkiui, nurodžiusiam šią bylą. Šių dokumentų kopijos yra ir kitoje byloje: *ibid.*, 1908 m., b. 340, l. 1, 2.

vietinės valdžios poziciją daro sunkiai paaiškinamą. Mat caras Nikolajus II, susipažindamas su Vilniaus generalgubernatoriaus 1899 m. ataskaita, prie teiginio esą atsižvelgiant į Šiaurės Vakarų krašto ūkio tipą čia reikalingi ne specialistai su aukštuoju išsilavinimu, bet tokie, kurie „nesibaidytų žemės“, savo ranka parašė „būtent“. Ir apie tai vidaus reikalų ministras jau 1900 m. balandžio 5 d. pranešė generalgubernatoriui³⁵. Beje, kolektyvinės monografijos „Patvaldystės krizė Rusijoje 1895–1917“ autoriai teigia, kad Nikolajus II apskritai buvo linkęs sumažinti žmonių su aukštuoju išsilavinimu skaičių imperijoje³⁶.

Palankus šiam sumanymui buvo naujasis Vilniaus generalgubernatorius Sviatopolkas-Mirskis, kuris, kiek yra žinoma, bandė šį reikalą užtarti Peterburge. Be to, teigiamą savo nuostatą dėl aukštosios mokyklos jis išdėstė 1902–1903 m. ataskaitoje. Ir nors Alma Mater istorija Vilniuje nesukelia rusų valdininkui teigiamų emocijų, tačiau lenkų ir lenkiškumo baimė šiuo metu, anot generalgubernatoriaus, yra perdėta. Nors tarp lenkų egzistuoja ir kraštutinės pozicijos, tačiau viską nulems ne jos. Jei krašte bus aukštoji mokykla, tai ji bus rusiška (t. y. dėstomoji kalba bus rusų, personalas iš rusų, rusai sudarytų ir didelę studentų dalį). Sviatopolko-Mirskio manymu, daug svarbesnė yra kita aplinkybė – aukštųjų mokyklų trūksta pačioje Rusijoje. Tai ypač pavojinga, nes toks atsilikimas nuo „pakraščių“ gali atvesti prie to, kad etniniai rusai bus pajungti kitataučių kultūrinei įtakai. Visus šiuos samprotavimus generalgubernatorius įvardija kaip teorinius. Praktiškai, jo nuomone, Šiaurės Vakarų krašte išties reikia aukštosios žemės ūkio mokyklos. O kadangi ji turinti tenkinti vietinius poreikius, tai ir lešų turi būti surasta Šiaurės Vakarų krašte³⁷.

Sviatopolko-Mirskio pažiūros rusiškos biurokratijos fone iš tiesų buvo išskirtinės. Atrodo, kad Sviatopolko-Mirskio pasaulėžiūrai turėjo įtakos ne tik jo išpažįstama stačiatikybė, bet ir istorinės šaknys (jo protėviai buvo kilę iš LDK bajorijos). Kai kurių tyrinėtojų manymu, tuometinis Vilniaus generalgubernatorius siekė kitataučius imperijos gyventojus integruoti tik politine prasme, t. y. visi jie tapdami rusais nebūtinai turėjo atsisakyti gimtosios kultūros. Tiesa, ne visoms etnokultūroms Sviatopolkas-Mirskis pranašavo ateitį

³⁵ Vidaus reikalų ministro 1900 m. balandžio 5 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *ibid.*, 1900 m., b. 251, l. 68.

³⁶ *Кризис самодержавия в России 1895–1917*, Ленинград, 1984, с. 130.

³⁷ V. Žukas, *Iš Vilniaus universiteto*, op. cit., p. 118–120.

Romanovų imperijoje. Etniniai lietuviai, anot jo, asimiliuosis, nes jų nėra daug, be to, jie neturi savo „istorinės tradicijos“³⁸.

Šiek tiek kitokia, mes pasakytume, nedominuojančių etninių grupių raidos strategiją bent jau oficialiuose spaudos leidiniuose propagavo ir Eduardas Volteris. Jo idėjinė evoliucija kol kas detaliau netyrinėta, tačiau XIX a. antrosios pusės Volterio publicistika leistų įtarti, kad jis taip pat buvo už etnokultūrinę atskirų grupių raidą, kuri neturėtų griauti politinio imperijos vientisumo. Tik, skirtingai nuo Sviatopolko-Mirskio, Volteris nemanė, jog lietuviai etnokultūriškai asimiliuosis. Todėl ir skyrėsi jo pasiūlymai dėl projektuojamos aukštosios mokyklos. Volteris savo mintis išdėstė leidinyje „S. Peterburgskije vedomosti“, kuris ėjo kaip oficialus Liaudies švietimo ministerijos laikraštis. 1901 m. straipsnyje „Kam ir koks reikalingas universitetas Vilniuje“ jis teigė, kad Vilniaus universitetas savo bendru pobūdžiu turi atsižvelgti į Lietuvos ir Baltarusijos gyventojų gerovę ir dvasinius poreikius. Straipsnyje nurodyta, kad tokia universitete turi būti dėstoma ir lietuvių kalba, ir tai turi būti ne vien akademiinių studijų dalykas. Ši kalba, anot autoriaus, labai reikalinga ir praktiniame gyvenime. Antilenkiška Volterio nuostata straipsnyje net neslepama: „XX a. Vilniaus universitete turi reikštis savarankiškos vietinės liaudies pradas, ne atvykėlio „koroniažo“, bet vietinio buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų“³⁹. Šis Volterio straipsnis sulaukė plataus atgarsio lietuviškoje spaudoje. Su straipsnio mintimis savo skaitytojus supažindino „Varpas“ ir „Vienybė lietuvininkų“⁴⁰. Beje, Jonas Vileišis, referuodamas Volterio mintis, pridėjo savo komentarą: „Tas straipsnelis, taip siekiantis Vilnių, čionykščiuose maskolių laikraščiuose nebuvo perspaustas, lygiai kaip nematėme jo nė viename lenkų laikraštyje“. Atrodo, Vileišis bus suklydęs⁴¹.

Mūsų manymu, šis Volterio straipsnis buvo tiesioginis atsakas į VŽŪD iniciatyvą. Apie Vilniaus dvarininkų sumanymą jis galėjo sužinoti tiek iš lietuvių visuomenės veikėjų, su kuriais jis palaikė ryšius, tiek tiesiog iš spaudos.

³⁸ T. R. Weeks, *Nation and State...*, p. 50–54.

³⁹ Вильянин [Э. Вольтер], Кому и какой нужен в Вильне университет, *С.-Петербургские ведомости*, 1901, № 144.

⁴⁰ B-lis [J. Vileišis], Kam ir koksai reikalingas Vilniuje universitetas (iš rusiškų laikraščių), *Varpas*, 1901, Nr. 8, p. 94–95; *Vienybė lietuvininkų*, 1901, Nr. 31.

⁴¹ Šis J. Vileišio straipsnis buvo išspausdintas „Varpo“ 1901 m. rugpjūčio mėnesio numeryje. O jau birželio 8 d. su Volterio mintimis savo skaitytojus buvo supažindinęs Peterburge ėjęs laikraštis „Kraj“: Przegląd prasy, *Kraj*, 1901, Nr. 23, s. 18; taigi arba Vileišis straipsnį parašė iki birželio 8 d., arba jis tiesiog neskaitė šio lenkiško laikraščio.

Reikia pasakyti, kad Volteris nebuvo vienišas. Ta pačia dvasia, tiesa, tiesiogiai su aukštąja mokykla nesusijusiam kontekste, tuo pačiu metu rašė ir vietinis oficiozas „Vilenskij vestnik“, kuriame neretai pasirodydavo ir Volterio straipsnių. Štai kas jame buvo rašoma 1901 m. aptariant vadinamųjų pakraščių gyventojus: „Iš visų tautybių (narodnostej) patys lojaliausi ir atsidavę Rusijai yra: pirmiausia tikrieji vietiniai gyventojai rusai; antra, lietuvių ir latvių liaudis (prostonarodje)“. Toliau tokia pozicija detalizuojama: „Lietuvių ir latvių liaudis nors svetimos mums (t. y. rusams. – D. S.) pagal tikybą ir gentinę kilmę, bet nejaucia mums jokio gentinio priešiško ar politinio susvetimėjimo“. Ir dar nurodoma, ką valdžia turinti daryti: „Savaime suprantama, kad mūsų vyriausybei reikėtų vakarų rusiškose, lietuviškose, latviškai estiškose vietovėse visaip palaikyti patikimus ir ištikimus mums tautinius elementus ir priešingai tam sulaikyti mums istoriškai priešiškus. Prie pastarųjų mes ypač priskiriame lenkų didikus, bajoriją ir lenkišką-lotynišką dvasininkiją <...>“⁴².

Apie tam tikrų Rusijos valdžios pareigūnų siekimą supriešinti lenkus su lietuviais (keliant pastarųjų kultūrinį, bet ne politinį sąmoningumą) liudytų ir lietuvių spaudos sugražinimo istorija⁴³.

Steigti aukštąją mokyklą Vilniuje siūlė ir rusifikacinės politikos adeptai. „Novoje vremia“ ir „Russkije vedomosti“ pasirodžiusiuose straipsniuose teigta, kad Vilniuje reikia steigti universitetą ir taip stiprinti rusiškuosius pradus Šiaurės Vakarų krašte⁴⁴. Kiti, baimindamiesi „lenkiškos“ aukštosios kultūros įtakos šiame krašte, siūlė nusteigti universiteto bent jau Vilniuje. Kaip matysime vėliau, būtent šios politikos šalininkai ir nulėmė sumanymo steigti aukštojo mokslo įstaigą Vilniuje XX a. pirmaisiais metais likimą.

Praktiškai VŽŪD projekto likimas buvo nulemtas 1903 m. pradžioje. Tų metų sausio 26 d. Vilniaus generalgubernatorius Sviatopolkas-Mirskis kreipėsi į vidaus reikalų ministrą Plėvę su prašymu leisti VŽŪD atstovams vykti

⁴² [?], К вопросу о государственном национализме, *Виленский вестник*, 1901, № 150.

⁴³ V. Merkys, *Knygnešių laikai...*, p. 119. Tokia tendencija pastebima Vilniaus generalgubernatoriaus Sviatopolko-Mirskio raštuose bei Kauno gubernatoriaus Aleksejaus Rogovičiaus 1898 m. ataskaitoje: [vairių žinybų ir vietos viršininkų nuomonė dėl lietuviškų leidinių transkripcijos ateityje, Vilniaus generalgubernatoriaus P. Sviatopolko-Mirskio 1903 m. vasario 3 d. raštas vidaus reikalų ministrui V. Plėvei, *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla...*, p. 139, 230.

⁴⁴ [?], O uniwersytete w Wilnie, *Kraj*, 1901, Nr. 19, s. 21; [?], Z miast i wsi, *ibid.*, Nr. 37, s.15; Iš svetimų laikraščių, *Varpas*, 1901, Nr. 9, p. 104.

į Peterburgą, kad šie atitinkamose žinybose gautų leidimą pradėti rinkti lėšas būsimai aukštajai mokyklai. Tame kreipimesi generalgubernatorius palankiai atsiliepė apie patį projektą ir pritarė tokiam lėšų rinkimui⁴⁵. Jau vasario 17 d. buvo gautas vidaus reikalų ministro atsakymas. Jame Plėvė rašė, kad dabartinėmis sąlygomis aukštosios mokyklos įsteigimas Vilniuje vargu ar įmanomas, nes privačiomis lėšomis tokią instituciją išlaikyti nepavyks, o vyriausybė, imdama savo išlaikymui dar vieną aukštąją mokyklą vakariniame imperijos pakraštyje, pasielgtų neplaningai. Ir pridūrė, kad būtų linkęs leisti atvykti į Peterburgą Šiaurės Vakarų krašto žemvaldžių deputatams tik tuo atveju, jei šie sumažintų savo pageidavimus iki vidurinės agronomijos mokyklos⁴⁶.

Vadinasi, 1903 m. balandžio 3 d. VŽŪD sudarytos komisijos posėdis vyko, kai valdžia iš esmės jau buvo davusi neigiamą atsakymą. Nors tame rašte vidaus reikalų ministras pareiškė, kad tai tik jo asmeninė nuomonė, tačiau aukštosios mokyklos steigimo Vilniuje iniciatoriai gerai žinojo, ką Rusijos imperijoje reiškia „asmeninė vidaus reikalų ministro nuomonė“, ir daugiau nebesikreipė į valdžią su šiuo projektu.

Tačiau 1903–1904 m. universiteto steigimo klausimas Šiaurės Vakarų krašto gubernijose dar buvo svarstomas. 1903 m. lapkričio 8 d. liaudies švietimo ministras paprašė VŠA globėjo, kad šis pareikštų savo samprotavimus „dėl universiteto steigimo viename iš Šiaurės Vakarų krašto miestų“.

VŠA globėjas Vasilijus Popovas išskyrė du Šiaurės Vakarų krašto rajonus: Vilniaus (lietuviškąjį) ir Minsko (baltarusiškąjį). Pirmajam buvo priskirta Vilniaus bei Kauno gubernijos ir Gardino gubernijos vakarinė dalis, taip pat priklausanti jau Lenkijos Karalystei, Rusijos švietimo sistemoje – Varšuvos ŠA, Suvalkų gubernija. Antrajam turėtų būti priskirtos Minsko, Mogiliovo, Vitebsko, Gardino (reikia suprasti, kad be vakarinės dalies) gubernijos. Be to, tuo atveju, jei būtų perpildyti Maskvos ir Peterburgo universitetai, prie šio rajono galėtų būti priskirtos ir Voluinės, Černigovo, Smolensko bei Liublino gubernijos.

VŠA globėjo išskirtieji Šiaurės Vakarų krašto subregionai labai primena rusų biurokratijoje paplitusią Lietuvos ir Baltarusijos kaip istorinių-geografinių vienetų sampratą. XIX a. antrojoje pusėje tokia Lietuva apėmė Vilniaus,

⁴⁵ Vilniaus generalgubernatoriaus 1903 m. sausio 26 d. laiško vidaus reikalų ministrui kopija, *LVI*A, f. 378, BS, 1903 m., b. 68, l. 1.

⁴⁶ Vidaus reikalų ministro 1903 m. vasario 17 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *ibid.*, l. 2.

Kauno ir Gardino, o Baltarusija – kitas tris Šiaurės Vakarų krašto gubernijas. Be to, kaip rodo kad ir mūsų minėti Muravjovo pasiūlymai, dažnai prie Lietuvos buvo priskiriama Suvalkų gubernija.

VŠA globėjas siūlė Minsko rajone steigti universitetą (Minske arba Mogiliove), o Vilniuje – aukštąją žemės ūkio mokyklą. Beje, buvo siūloma steigti universitetą be Teisės fakulteto. Galėtume skirti kelis tokios Popovo motyvacijos lygmenis. Svarbiausi tokio pasirinkimo argumentai, žinoma, yra politiniai, nors, kita vertus, ataskaitoje jie lyg ir neakcentuojami. „Lietuviškame“ rajone Vilniaus švietimo apygardos globėjas nesiryžta siūlyti įsteigti universitetą. Popovas universiteto įkūrimą Vilniuje vadina „senos istorinės klaidos“ kartojimu. O štai „Baltarusijos universitetas pakels visos plačios šiaurės vakarinės imperijos dalies rusų kultūrą“. Kiti argumentai akivaizdžiai yra antreiliai⁴⁷.

Vėliau, 1904 m. balandžio 19 d. ataskaitoje, VŠA globėjas jau koregavo savo nuostatą. Čia vėl akcentuojamas 1832 m. uždaryto Vilniaus universiteto priešiškas „viskam, kas rusiška“. Tačiau dabar jau VŠA globėjas pasisakė ne tik prieš universiteto steigimą Vilniuje, bet ir prieš tokios institucijos atsiradimą Minske, nes Minskas „jau seniai yra žydų socialinio-politinio judėjimo centras“. Matyt, Popovą išgąsdino dar ir Minsko vicegubernatoriaus pasiūlymas būsimam Minsko universitetui priskirti taip pat Vilniaus bei Kauno gubernijas. Tokiu atveju, Popovo manymu, „padidėtų pavojus teisingam jo [universiteto. – D. S.] egzistavimui“. Ta proga galima pasakyti, kad Minsko vicegubernatorius siūlė atkreipti rimtą dėmesį į žydų keliamą pavojų būsimam universitetui Minske. Šio pareigūno samprotavimuose žydai identifikuojami su revoliucinės pakraipos organizacijomis. Todėl vicegubernatorius ir siūlė į būsimą Minsko universitetą žydų priimti ne daugiau kaip 3%. Tuo atveju, jei „nusikalstama žydų veikla tęsis“, jų iš viso nereikėtų priimti į naująją mokymo įstaigą. Be to, priimant žydus į universitetą, būtina, anot Minsko vicegubernatoriaus, neapsiriboti vien liudijimais apie politinį patikimumą, bet

⁴⁷ Kaip antraeilus argumentus galima paminėti: VŠA globėjas bando įrodyti, kad Vilniaus rajono gyventojams kitas Rusijos imperijos aukštąsias mokyklas pasiekti lengviau nei Minsko rajono gyventojams, be to, ataskaitoje teigiama, kad vadinamosios baltarusiškos gubernijos pradiniam ir viduriniam mokslui skiria daugiau lėšų nei lietuviškos. Atsiranda ir visai įdomių argumentų. Popovas teigia, kad reikia steigti universitetą Mogiliove, nes tame mieste yra Kotrynos II soboras: VŠA globėjo 1903 m. lapkričio 29 d. pristatymo liaudies švietimo ministrui kopija, *ibid.*, 1908 m., b. 340, l. 21–25.

ir atkreipti dėmesį į jų visuomeninę ir ekonominę padėtį⁴⁸. Iš esmės taip buvo siūloma etnokonfesinį kriterijų papildyti dar ir socialiniu, kitaip tariant, užverti vargingesnių žydų vaikams kelią į būsimą Minsko universitetą.

Dar kartą VŠA globėjas savo nuomonę išdėstė tų pačių metų pabaigoje. Dabar jis rėmė universiteto, tiesa, sudaryto tik iš dviejų fakultetų, steigimo Vitebske idėją, o Vilniuje ir Minske siūlė steigti žemės ūkio technikos institutus⁴⁹. Vadinas, baimė, kad universitete vėl įsigalės lenkai, neleido planuoti universiteto steigimo Vilniuje, o „žydiškasis veiksnys“ užkirto kelią tokios įstaigos įkūrimui Minske.

Aukštosios mokyklos steigimo Šiaurės Vakarų krašte likimą 1904 m. spalio 11 d. turėjo nuspręsti Liaudies švietimo ministerijos Mokslo komitetas. Čia buvo nutarta, kad tikslinga Vitebske, Minske ir Mogiliove steigti atskirus fakultetus⁵⁰. Tačiau prasidėjusi 1905 m. revoliucija neleido įgyvendinti šio nutarimo.

⁴⁸ Minsko vicegubernatoriaus 1903 m. gruodžio 17 d. raštas liaudies švietimo ministru, visiškai konfidencialiai, *RVA*, f. 733, ap. 151, b. 610, l. 52–54.

⁴⁹ VŠA globėjo 1904 m. lapkričio 30 d. raštas liaudies švietimo ministru, *ibid.*, l. 118.

⁵⁰ Plačiau apie Mokslo komiteto posėdį: D. Staliūnas, Aukštosios mokyklos įsteigimo Vilniuje projektas ir jo likimas 1900–1904 m., *op. cit.*, p. 33–34.